

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

9ης ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ

***“Συνεργατική διδασκαλία
για ένα δημοκρατικό σχολείο:
Έρευνα, πρακτικές και ερωτήματα”***

ΚΥΡΙΑΚΗ 14 ΜΑΙΟΥ 2023

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

9^η ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ

**«Συνεργατική Διδασκαλία για ένα Δημοκρατικό Σχολείο:
Έρευνες, Πρακτικές και Ερωτήματα»**

ΚΑΛΕΣΜΕΝΗ ΟΜΙΛΗΤΡΙΑ:

Καθηγήτρια Παγώνη Μαρία,

Επιστήμες της Εκπαίδευσης, Πανεπιστημίου Lille,
Διαπανεπιστημιακό Κέντρο Έρευνας των Επιστημών της Εκπαίδευσης
της Lille, CIREL

ΚΥΡΙΑΚΗ 14 ΜΑΙΟΥ 2023

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ: ΘΑΝΑΣΗΣ ΚΙΚΙΝΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Συναδέλφισσες και συνάδελφοι, καλησπέρα. Κυριακή 14 Μαΐου, βρισκόμαστε στην 9^η κεντρική δράση για το 2023, από αυτές που πραγματοποιεί η Διδασκαλική Ομοσπονδία στο πλαίσιο του αγώνα που δίνει μέσω των Ενιαίων Κειμένων για την ανατροπή της εφαρμογής της εσωτερικής κι εξωτερικής αξιολόγησης των σχολικών μονάδων.

Συνεχίζουμε σήμερα με μια πολύ ενδιαφέρουσα εισήγηση, τη συνεργατική διδασκαλία για ένα δημοκρατικό σχολείο: έρευνες, πρακτικές και ερωτήματα. Μαζί μας έχουμε ως ομιλήτρια την κυρία Παγώνη Μαρία, η οποία είναι καθηγήτρια στις Επιστήμες της Εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο της Lille και στην ερευνητική ομάδα του Διαπανεπιστημιακού Κέντρου Έρευνας των Επιστημών της Εκπαίδευσης της Lille.

Θα είναι η αποκλειστική εισηγήτρια. Νομίζω ότι έχουμε να ακούσουμε πολύ ενδιαφέροντα πράγματα. Την ευχαριστούμε για την παρουσία της και με το γνωστό τρόπο που συνηθίζουμε στις διαδικτυακές μας εκδηλώσεις, κατά τη διάρκεια

της εισήγησής της θα υποβάλλονται ερωτήματα τα οποία θέλετε εσείς να υποβάλετε στη φόρμα που υπάρχει στο κανάλι μας στο YouTube.

Κυρία Παγώνη, έχετε το λόγο και σας ευχαριστούμε για την παρουσία σας στη σημερινή μας εκδήλωση.

M. ΠΑΓΩΝΗ: Ευχαριστώ πολύ, κύριε Πρόεδρε. Καλησπέρα σε όλους και όλες. Ευχαριστώ την Ομοσπονδία για την πρόσκληση που μου έκανε να μιλήσω σήμερα μαζί σας στα θέματα συνεργατικής παραγωγικής για ένα δημοκρατικό σχολείο και ιδιαίτερα τον Βασίλη Μακρή που ήρθε σε επαφή μαζί μου και προετοίμασε μαζί μου αυτή την παρουσίαση.

Πρώτα να αρχίσω λέγοντας ότι θα παρουσιάσω το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται αυτή η ομιλία. Είναι ένα πλαίσιο που είναι ταυτόχρονα πολιτικό, παιδαγωγικό και προσωπικό. Να πω δυο λόγια για το πώς το σκέφτηκα να κάνω αυτή την παρουσίαση. Το πολιτικό πλαίσιο εντάσσεται σε μια τάση ενίσχυσης του ατομικισμού και της αξιολόγησης, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Γαλλία, το οποίο βλέπουμε με το νόμο στην Ελλάδα του 2020 και 2021 αλλά και στη Γαλλία γενικότερα στη δημόσια εκπαίδευση, όχι μόνο στο σχολείο αλλά και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Και μέσα σε αυτό το πλαίσιο, έχει μεγάλη σημασία η εκπαίδευση των παιδιών ώστε να γίνουν κριτικοί παρατηρητές της πραγματικότητας, να εμφανιστεί δηλαδή το σχολείο, να θεωρήσουμε το σχολείο ως πόρο ανάπτυξης αξιών και γνώσεων που θα επιτρέψουν στα παιδιά να αναπτύξουν ένα κριτικό πνεύμα.

Αυτό είναι λοιπόν το πλαίσιο αυτής της εισαγωγής. Από παιδαγωγική άποψη, η συνεργατική παιδαγωγική όπως αναπτύχθηκε στη Γαλλία από τον Σελεστέν Φρενιέ και στην Ελλάδα από το Νίκο Κουντουρά συνεχίζει σήμερα να δρα και να κινείται αναπτύσσοντας παιδαγωγικό υλικό και εκπαιδευτικά σεμινάρια σε όλο τον κόσμο.

Στη Γαλλία υπάρχει το ινστιτούτο ISEM, συνεργατικό ινστιτούτο για ένα μοντέρνο σχολείο που έχει και μία πτέρυγα διεθνούς δράσης και στην Ελλάδα έχουμε την Παιδαγωγική Ομάδα «Σκασιαρχείο», το οποίο έχει οργανώσει ένα δίκτυο συνεργατικών σχολείων με το οποίο συνεργάστηκα πολλές φορές τα τελευταία χρόνια.

Και στο προσωπικό επίπεδο, αυτή η ομιλία εντάσσεται σε μια εμπειρία που έχω, ένα επιστημονικό έργο πάνω στην εκπαίδευση του πολίτη γιατί αρχικά η διδακτορική μου διατριβή ήταν πάνω στην ηθική και πολιτική εκπαίδευση. Την

εμπειρία μου της γαλλικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας αλλά και μια συνεχή παρατήρηση των δράσεων που αναπτύσσονται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, όπως είπα κυρίως μέσα από τις ενέργειες του «Σκασιαρχείου» αλλά και μέσα από συνεργασίες που έχω από συναδέλφους στο Πανεπιστήμιο.

Λίγα λόγια τώρα για το τι ονομάζουμε συνεργατικό σχολείο. Θα αρχίσω με ένα απόσπασμα από το βιβλίο ενός Γάλλου συγγραφέα που ασχολείται σύγχρονα, στην εποχή μας δηλαδή, με την παιδαγωγική Φρενέ. Λέγεται Ενρί Περονί και λέει «η παιδαγωγική Φρενέ δεν περιορίζεται μόνο στην εφαρμογή και στην άθροιση κάποιων παιδαγωγικών τεχνικών. Αυτές είναι βέβαια απαραίτητες γιατί η παιδαγωγική έχει πρακτικό χαρακτήρα, όμως δεν επαρκούν για να δημιουργηθεί το βίωμα μιας εναλλακτικής μορφής εκπαίδευσης, κοινωνικοποίησης και μάλιστα στο σχολείο».

Δηλαδή, αν ας πούμε, μια από τις τεχνικές Φρενέ είναι η σχολική εφημερίδα ή το συμβούλιο της τάξης, δεν αρκεί να εφαρμόσουν μεμονωμένα κάποιες τεχνικές αλλά εκείνο που έχει σημασία είναι ποιο είναι το πνεύμα αυτής της παιδαγωγικής, ποιες είναι οι αρχές και ποιες είναι οι βασικές αξίες οι οποίες υποστηρίζονται μέσα από την παιδαγωγική και οι οποίες είναι καθολικές μέσα στην τάξη.

Γι' αυτό λοιπόν θα πω δυο λόγια πάνω στις γενικές αρχές της παιδαγωγικής Φρενέ πριν περάσω στα συμβούλια της τάξης, τα οποία είναι το θέμα με το οποίο βασικά ασχολήθηκα στα πλαίσια της συνεργατικής παιδαγωγικής και στα οποία εστίασω πιο πολύ την ομιλία μου στη συνέχεια.

Λοιπόν, πάνω στην παιδαγωγική Φρενέ, πάνω στη συνεργατική παιδαγωγική, ποιες είναι οι θεμελιώδεις αρχές. Μία βασική αρχή είναι ότι εκπαιδεύουμε στο παιδί τον άνθρωπο αλλά και τον πολίτη του αύριο. Η εκπαίδευση είναι ένα πολιτικό σχέδιο με την πιο ευγενική έννοια του όρου, με την έννοια της θέσης του ανθρώπου μέσα στην πολιτεία.

Και γι' αυτό και η παιδαγωγική πρακτική και θεωρία, θεωρείται από τον Σελεστέν Φρενέ, παιδαγωγού που γεννήθηκε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, μια πολιτική, έχει πολιτικό χαρακτήρα η παιδαγωγική.

Και δεύτερη θεμελιώδη αρχή, ότι πρόκειται για μια παιδαγωγική που είναι επικεντρωμένη στο παιδί και όχι μόνο στη μετάδοση γνώσεων. Δηλαδή θεωρούμε το παιδί στο σύνολό του λαμβάνοντας υπόψη την ιστορία του, την κουλτούρα του, την προσωπικότητά του, τις επιθυμίες του, τις ανάγκες του.

Στόχος μας είναι λοιπόν να το βοηθήσουμε να οικοδομήσει τις γνώσεις του και να καταλάβει πώς να μαθαίνει ο ίδιος, το παιδί να αποκτήσει μια μέθοδο μάθησης και να δημιουργεί.

Αυτές οι δύο είναι λοιπόν οι θεμελιώδεις αρχές της συνεργατικής παιδαγωγικής και μετά, ως προς τους στόχους που θέτει, στη συνέχεια, ένας πρώτος στόχος είναι το σχολείο ανοιχτό στη ζωή. Δεν έχουμε ένα σχολείο απομονωμένο, ένα σχολείο το οποίο θεωρείται αυτοσκοπός αλλά είναι ένα σχολείο το οποίο είναι ανοιχτό στη ζωή, τόσο το φυσικό περιβάλλον, το ότι υπάρχουν εξάλλου πολλές εκδρομές, επισκέψεις στη φύση, στην κουλτούρα, στην ιστορία αλλά και στην πολιτική.

Δεύτερον, εκπαίδευση του παιδιού στην εργασία. Η εργασία θεωρείται από τον Σελεστέν Φρενέ, ο οποίος ήταν μέλος μιας αγροτικής οικογένεια, θεωρούσε την χειρωνακτική εργασία αλλά γενικότερα το πνεύμα μέσα στα πλαίσια της συνεργατικής παιδαγωγικής της εργασίας, είναι η εργασίας ως ο τρόπος πλήρωσης ενός έργου, ως ο τρόπος δημιουργίας δημιουργικότητας στο οποίο το παιδί θα μπορέσει να εκφράσει τις ανάγκες του και να δημιουργήσει μέσα από τον τρόπο εργασίας το σχολείο.

Τρίτος στόχος είναι το σχολείο του λαού. Δεν πρόκειται για μια παιδαγωγική που αναφέρεται σε μια ελίτ αλλά αναφέρεται γενικότερα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και κυρίως στις τάξεις που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη. Πρόκειται λοιπόν για ένα λαϊκό σχολείο και όχι για σχολείο που απευθύνεται εξειδικευμένα σε κάποιες ειδικές λαϊκές τάξεις.

Και τέλος, σχολείο που βασίζεται στις αρχές της συνεργασίας αλλά και τις προωθεί. Η συνεργασία είναι ταυτόχρονα εργαλείο διαχείρισης της τάξης και της μάθησης αλλά και της εργασίας των εκπαιδευτικών μεταξύ τους. Θεωρείται δηλαδή ότι η συνεργασία δεν είναι μόνο κάτι, μια αρχή που θα προσπαθήσουμε να την προωθήσουμε μέσα στην τάξη αλλά οργανώνει και τον τρόπο ενέργειας των δασκάλων και των εκπαιδευτικών μεταξύ τους.

Μετά έχουμε κάποιες παιδαγωγικές αρχές. Στην αρχή λοιπόν ήταν οι θεμελιώδεις αρχές της συνεργατικής παιδαγωγικής, οι στόχοι του σχολείου και τώρα, από παιδαγωγική άποψη, υπάρχουν τρεις αρχές τις οποίες προβάλλει αυτή η παιδαγωγική, ο ελεύθερος πειραματισμός του παιδιού με το περιβάλλον του, για το ξεκίνημα μιας βιωματικής μάθησης το παιδί πρέπει να πειραματιστεί δηλαδή, να

βιώσει κάποια πράγματα για να μπορέσει να τα αφομοιώσει και να του δημιουργηθούν κάποια ερωτήματα που θα χρησιμοποιηθούν, που θα βοηθήσουν τη μάθηση στη συνέχεια.

Δεύτερη αρχή είναι η φυσική μέθοδος διδασκαλίας. Η εκπαίδευση αρχίζει με την παρατήρηση της πραγματικότητας που αποτελεί τη βάση των ερωτημάτων πάνω στα οποία θα υποκινηθεί η μάθηση.

Και τέλος, η ενθάρρυνση της έκφρασης και δημιουργικότητας του παιδιού, κυρίως η καλλιτεχνική έκφραση, η έκφραση του σώματος μέσα από τις τέχνες και την κουλτούρα.

Και μετά, φτάνουμε στις παιδαγωγικές τεχνικές όπως η σχολική εφημερίδα, το συμβούλιο της τάξης, οι σχολικές εκδρομές και διαμονές σε περιβάλλον έξω από την τάξη ή ακόμα και το «τι νέα». Το «τι νέα» είναι ένας χρόνος στην αρχή της ημέρας, όπου τα παιδιά έρχονται και μιλάνε για γεγονότα που έζησαν έξω από το σχολείο, στην οικογένεια, σε μια εκδρομή και έτσι δημιουργείται μία σύνδεση ανάμεσα στην τάξη, στο σχολείο και την εμπειρία του παιδιού έξω από το σχολείο.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν εντάσσονται και τα συμβούλια της τάξης, τα οποία αποτελούν ένα εργαλείο διαχείρισης της σχολικής ζωής που έχει δύο στόχους. Πρώτον, τη βιωματική μάθηση των παιδιών πάνω στον τρόπο που παίρνονται δημοκρατικά οι αποφάσεις για τη ζωή της τάξης.

Η διαχείριση των χρημάτων της τάξης, η οργάνωση των εκδρομών, ο σχολικός κανονισμός, οι κυρώσεις. Είναι δηλαδή ένας τρόπος οργάνωσης της τάξης, όπου εκεί παίρνονται πραγματικά αποφάσεις για τη διαχείριση της καθημερινότητας. Και ταυτόχρονα αποτελεί και ένα εργαλείο αναστοχασμού των παιδιών και προβληματισμού πάνω στις έννοιες της δημοκρατίας, του νόμου, της δικαιοσύνης, της ισότητας αλλά και στις προτεραιότητες που η τάξη θέλει να δώσει στις δραστηριότητές της.

Αυτό σημαίνει ότι το συμβούλιο δεν είναι μόνο ένας χώρος όπου παίρνουμε αποφάσεις, συγκεκριμένες, πρακτικές, γιατί θέλουμε να λειτουργήσει η τάξη αλλά είναι και ένας χώρος όπου δημιουργείται μια προβληματική, μια σκέψη, συλλογική με όλη την τάξη, πάνω σε αυτές τις έννοιες τις θεμελιώδεις, της δημοκρατίας, του νόμου, της δικαιοσύνης, της ισότητας. Δηλαδή παίρνουν τα ερεθίσματα από τη διαχείριση της τάξης και τα ερωτήματα που εμφανίζονται για μια ευαισθητοποίηση των παιδιών πάνω σε αυτά τα θέματα.

Στην Ελλάδα υπάρχει ένα βιβλίο του Γιώργου του Μόσχου και της Ασπασίας Καλησώρα που λέγεται «Συνέλευση των Παιδιών: τα πρώτα βήματα άσκησης και δημοκρατίας» το οποίο παρουσιάζει τις βασικές αρχές, τα προβλήματα, τις σκέψεις σχετικά με τη συνέλευση των παιδιών.

Δεν θα παρουσιάσω λοιπόν πώς οργανώνεται το συμβούλιο της τάξης. Θα εστιάσω πιο πολύ την παρουσίασή μου σε ένα συγκεκριμένο ερώτημα που είναι «ποιες είναι οι βασικές αρχές που οργανώνουν τη δραστηριότητα του εκπαιδευτικού κατά τη διαχείριση των συμβουλίων της τάξης και πώς μπορεί να τις αποκτήσει».

Δηλαδή, όχι, δεν θα εστιάσω στη μέθοδο, ας πούμε, στην οργάνωση του συμβουλίου αλλά στο ποια προβλήματα μπορεί να αντιμετωπίσει ο εκπαιδευτικός, ποια ερωτήματα είδα από τις παρατηρήσεις που έκανα στα συμβούλια της τάξης, τα οποία προκύπτουν, και πώς μπορούμε να σκεφτούμε πάνω σε αυτά.

Αυτό το ερώτημα βασίζεται σε δύο παρατηρήσεις: πρώτον, υπάρχουν αρκετές διαφορές στις παιδαγωγικές πρακτικές εκπαιδευτικών που εντάσσονται στο ίδιο παιδαγωγικό κίνημα. Είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω συμβούλια της τάξης που οργάνωναν εκπαιδευτικοί οι οποίοι εντάσσονται στο κίνημα Φρενέ που ακολουθούν τις αρχές του παιδαγωγικού κινήματος και παρόλα αυτά φαίνονται μεγάλες διαφορές μεταξύ τους.

Τι μένει σταθερό λοιπόν και τι μεταβάλλεται; Κατά την προσαρμογή των αρχών μιας παιδαγωγικής και κατά συνέπεια, πώς μπορούν αυτές οι αρχές να γίνουν αντικείμενο μετάδοσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών; Αυτό είναι το βασικό που με ενδιαφέρει.

Και επίσης, μια άλλη παρατήρηση στην οποία αναφέρθηκα και προηγουμένως, είναι ότι όταν οι τεχνικές μιας συνεργατικής παιδαγωγικής και συγκεκριμένα τα συμβούλια της τάξης εφαρμόζονται μεμονωμένα, χωρίς να ληφθούν υπόψη ή να διερωτηθούν οι αρχές στις οποίες θεμελιώνονται αυτές οι πρακτικές, μπορεί να διαστρεβλωθεί ο χαρακτήρας τους και να χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά σαν εργαλεία πειθαρχίας σε ένα σχολείο.

Δηλαδή μπορεί -πώς να το πω- μια απόκλιση από το στόχο των συμβουλίων της τάξης είναι να θεωρήσουμε αυτές τις συνελεύσεις ως μέσο πειθαρχίας ή τρόπο για να έχουμε λίγο την ηρεμία μας, ας πούμε, στο σχολείο, ένας χρόνος για την ελεύθερη έκφραση των παιδιών, όπου θα εκφραστούν, όπου θα μιλήσουν και λίγο να θεωρήσουμε ότι αυτό είναι όλο, αυτό είναι το πιο βασικό σε αυτά τα συμβούλια,

χωρίς να πάμε πιο πέρα βλέποντας τη σημασία που μπορεί να έχουνε για μια πραγματικά δημοκρατική διαδικασία και μια μάθηση πολιτική, αγωγής του πολίτη.

Η έρευνα, τα αποτελέσματα της έρευνας που θα παρουσιάσω είναι μια συνεργατική έρευνα. Όταν λέω συνεργατική, σημαίνει ότι συνεργάστηκαν οι πανεπιστημιακοί, μια ομάδα καθηγητών πανεπιστημίου με εκπαιδευτικούς. Παρατηρήσαμε οκτώ συνεδρίες συμβουλίων μιας τάξης. Ήταν τάξεις μικτές, με παιδιά τρίτης και τετάρτης δημοτικού που βιντεοσκοπήθηκαν επί δύο συνεχόμενες σχολικές χρονιές. Τέσσερις φορές λοιπόν κάθε φορά μέσα στη χρονιά.

Ποια ήταν η μέθοδος; Πρώτα παρακολουθήσαμε τα συμβούλια τα οποία βιντεοσκοπήθηκαν. Μετά έγινε αναπαραγωγή της ταινίας σε τρία αντίγραφα. Ένα για τον ερευνητή, έναν για τον εκπαιδευτικό της τάξης που ήταν υπεύθυνος για το συμβούλιο και ένα αντίγραφο για έναν πεπειραμένο συνταξιούχο εκπαιδευτικό που ήταν επιμορφωτής στην παιδαγωγική Φρενέ. Ήταν μέσα στα πλαίσια της παιδαγωγικής Φρενέ υπάρχουν συνταξιούχοι που λειτουργούν ως επιμορφωτές δηλαδή οργανώνουν κάποια σεμινάρια και δουλεύουν με τους νέους εκπαιδευτικούς που εντάσσονται μέσα στο κίνημα ώστε να τους βοηθήσουνε στα πρώτα τους βήματα, στην παιδαγωγική Φρενέ.

Λοιπόν, σε αυτή την έρευνα είμαστε τρεις. Ήταν λοιπόν ο δάσκαλος, ο επιμορφωτής και ο ερευνητής. Τα τρία μέλη της ομάδας, αφού είδαν κατ' ιδίαν την ταινία, συναντήθηκαν μετά από μια – δυο βδομάδες και η οδηγία που τους δόθηκε ήταν η ακόλουθη: να εντοπίσετε τις στιγμές που σας φαίνονται σημαντικές για τη δραστηριότητα και τη μάθηση των παιδιών στα πλαίσια του συμβουλίου. Ποιες είναι οι στιγμές που σας φαίνονται στιγμές – κλειδιά, όπου θεωρείτε ότι κάτι έγινε, κάτι το σημαντικό για τη μάθηση των παιδιών, ότι προώθησε αυτή η στιγμή τον προβληματισμό και τη μάθηση των παιδιών.

Ο στόχος ήταν να προσδιορίσουμε ποιος είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού στα πλαίσια των συμβουλίων της τάξης ως προς τη μάθηση των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός, ο δάσκαλος της τάξης σχολιάζει πρώτος το τι έγινε και τη δικιά του δραστηριότητα και αυτή των παιδιών. Μετά επεμβαίνει ο επιμορφωτής που σχολιάζει με τη σειρά του, γεγονός που προκαλεί συνήθως μια συζήτηση μεταξύ τους.

Και στο τέλος, παρεμβαίνει ο ερευνητής να διασαφηνίσει, να εμβαθύνει επί των δεδομένων. Δηλαδή ο ερευνητής προσπαθεί να είναι αμέτοχος, πιο πολύ να ενθαρρύνει τη συζήτηση ανάμεσα στους δύο εκπαιδευτικούς.

Ο στόχος είναι διπλός. Στόχος παραγωγής γνώσεων για τον επιστήμονα πάνω στις αρχές που διέπουν την ανάλυση του συμβουλίου της τάξης για ένα πεπειραμένα εκπαιδευτικό, ειδικό στην παιδαγωγική Φρενέ και στόχος ταυτόχρονα επιμόρφωσης του νέου εκπαιδευτικού που βρίσκεται στα πρώτα βήματα εφαρμογής αυτής της παιδαγωγικής.

Η έρευνα έδειξε ότι τα γνωστικά σχήματα που οργανώνουν τις παρεμβάσεις του επιμορφωτή συνοψίζονται στο ακόλουθο ερώτημα. Πώς το συμβούλιο της τάξης συμβάλλει στην ανάπτυξη του παιδιού; Ο επιμορφωτής απαντάει σε αυτό το ερώτημα με τις ακόλουθες σταθερές αρχές που οργανώνει τις παρεμβάσεις.

Δηλαδή φαίνεται από τις παρεμβάσεις του πού δίνει σημασία, τι οργανώνει, αυτό εννοώ λέγοντας «οργανώνει», ότι οι παρεμβάσεις του οργανώνονται από κάποιες αρχές. Και φαίνονται τέσσερις αρχές τις οποίες θα συζητήσουμε μαζί. Πρώτον, ενθάρρυνση του προβληματισμού και των ερωτημάτων του παιδιού ώστε να γίνει ενεργός παρατηρητής του περιβάλλοντός του.

Δεύτερον, θεματοποίηση και γενίκευση των εννοιών ώστε να μπορούν να μεταφερθούν σε άλλα πλαίσια, δηλαδή προσπαθεί να σκεφτεί, μαζί με τον δάσκαλο με τον οποίο γίνεται η συζήτηση, ποιες είναι οι βασικές έννοιες που παρουσιάζονται μέσα στο συμβούλιο και μπορούν να γίνουν αντικείμενο συζήτησης με τα παιδιά.

Τρίτον, ανάλυση της υποκειμενικότητας του δράση και των κινήτρων του. Ο δράσης είναι το παιδί γιατί συνήθως μέσα στα συμβούλια γίνονται αναφορές πάνω σε καταστάσεις που έζησαν τα παιδιά, και επιβεβαίωση της ειλικρίνειας του παιδιού. Θα τις αναπτύξω πιο συγκεκριμένα στη συνέχεια.

Ενθάρρυνση του προβληματισμού και των ερωτημάτων του παιδιού. Η ενθάρρυνση του προβληματισμού και των ερωτημάτων του παιδιού εντάσσεται στα πλαίσια των βασικών αρχών της παιδαγωγικής Φρενέ και βασίζεται στο διαχωρισμό ανάμεσα στο σχολείο και στην κοινωνία.

Το σχολείο έχει σαν σκοπό την προώθηση των αξιών της συνεργασίας και της συλλογικότητας, οι οποίες βρίσκονται όλο και πιο πολύ αντιμέτωπες με την κοινωνία του ατομικισμού και του ανταγωνισμού. Με αυτή την έννοια, μια από τις βασικές αρχές του σχολείου είναι να φτιάξει πολίτες ικανούς να παρατηρούν το περιβάλλον τους.

Η εκπαίδευση αποσκοπεί λοιπόν στη συνειδητοποίηση του παιδιού ως δράστη και αυτή η συνειδητοποίηση είναι μέρος της ανάπτυξής του. Αυτή είναι μια αρχή στην οποία μπορούμε να πούμε ότι όλοι είμαστε σύμφωνοι αλλά δεν είναι πολύ απλή στην εφαρμογή της.

Συγκεκριμένα αναφέρομαι εδώ σε ένα απόσπασμα από τη συνέντευξη του επιμορφωτή ο οποίος λέει σε κάποια στιγμή «είτε θέλουμε παιδιά που εκφράζονται και αυτό είναι όλο, δηλαδή που λένε έτσι μια ιδέα, είτε θέλουμε να εργαστούν και αν εργαστούν τότε θα τα δούμε να εξελίσσονται».

Δηλαδή ή το συμβούλιο είναι ένα μέρος όπου λένε ότι, ας πούμε, μελέτη της έκφρασης των παιδιών, θα του δώσουμε μόνο αυτό το χαρακτήρα, ή είναι ένας χώρος πραγματικής εργασίας πάνω στη δημοκρατία και στο τι σημαίνει, πώς λειτουργεί η δημοκρατία σε μια τάξη και τότε θα δούμε αποτελέσματα στα παιδιά.

Και θα αναφερθώ λοιπόν εδώ σε ένα παράδειγμα το οποίο μετάφρασα από τα γαλλικά. Είναι τα παιδιά, κάποιο από τα παιδιά φέρνει ένα πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζουν στο διάλειμμα. Σχετίζεται με τις ομάδες ποδοσφαίρου, στο πώς δημιουργούνται οι ομάδες ποδοσφαίρου.

Τα παιδιά λένε ότι οι ομάδες αυτές δεν γίνονται σωστά γιατί ο καθένας θέλει να είναι με τους φίλους του. Πολλές φορές ήδη δεν είναι ισότιμες οι ομάδες, με τα ίδια μέλη και αυτοί που είναι φίλοι μένουνε μαζί, πολλές φορές είναι και οι πιο δυνατοί οπότε το παιχνίδι δεν είναι ούτε ευχάριστο αλλά και δεν έχουν ίσες δυνατότητες όλοι κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού.

Οπότε υπάρχει άλλο ένα παιδί. Το πρόβλημα αυτό το φέρνει κάποιος μαθητής και ένας άλλος μαθητής λέει ότι «εγώ προτείνω να κάνουμε ένα ταμπλό, έναν πίνακα στην αρχή της ημέρας και τα παιδιά να πηγαίνουν να γράφονται σε δύο ομάδες και έτσι να δούμε πώς λειτουργούν οι ομάδες και με τη βοήθεια του δασκάλου να τις οργανώσουμε από την αρχή, το πρωί ώστε να είναι έτοιμες για το διάλειμμα».

Και εδώ είναι το πόρισμα όπου τα παιδιά αντιδρούν, τη συζητούν δηλαδή, πάνω σε αυτή την πρόταση. Λέει λοιπόν ο πρώτος «εγώ βρίσκω ότι δεν θα είναι μια καλή ιδέα γιατί ήδη ο Μουσταφά δεν θα θέλει να είναι με τους άλλους γιατί θέλει να είναι οπωσδήποτε με τον Σουλεϊμάν και τον Ιμπραΐμ. Νομίζω δεν είναι καλή ιδέα».

Λοιπόν, αυτοί παίζουν με τους φίλους τους. Δεν θέλουν να παίξουν με παιδιά που κάθε φορά θα τσακώνονται. Δεκτό. Λοιπόν, εγώ λέω ότι θα γίνει πάλι

χαμός γιατί όταν θα γραφτούν θα είναι σύμφωνοι αλλά μετά θα υπάρχει ένας που θα πει «όχι, εγώ δεν το ήθελα αυτό». Θα έχουμε ιστορίες. Μπορεί να θέλουν να αλλάξουν ομάδα και μέσα στην ημέρα.

Άλλος μαθητής λέει «αυτός ξέρει τι λέει, ο πρώτος που γράφεται είναι στην ομάδα και αν ο τελευταίος που έρχεται δεν έχει θέση, τότε γράφεται στη δεύτερη ομάδα, δεν υπάρχει άλλος τρόπος». «Ντίλαν, εγώ λέω ναι, είναι καλή η πρόταση. Το λέω γιατί κάθε φορά που φτάνει στην αυλή και είναι ο Αρνό και είμαστε εμείς, για παράδειγμα, είμαστε πέντε και εκείνοι για παράδειγμα είναι οκτώ. Αντί να μας δώσουν ένα ή δύο παίκτες, αρχίζουν να λένε 'όχι, δεν σας δίνουμε'. Αρχίζουν να μας βρίζουν και τέτοια».

Λοιπόν, φτιάχνουμε τις ομάδες στις 8:20 – 8:30 και έτσι, όταν φτάσουμε στο γήπεδο, οι ομάδες είναι έτοιμες και μπορούμε να παίξουμε περισσότερο, λίγο περισσότερο. Έτσι λοιπόν κλείνει η συζήτηση και ο δάσκαλος επεμβαίνει και λέει, «γι' αυτό έγινε η πρόταση. Ο Ντίλαν συνοψισε πολύ καλά την κατάσταση. Φτάσαμε σε αυτό το συμπέρασμα. Υπάρχει μια πρόταση που προέκυψε γιατί υπάρχουν όλη την ώρα προβλήματα σε σχέση με τους ποδοσφαιρικούς αγώνες στο διάλειμμα.»

«Λοιπόν, ο Βαλεντάν πρότεινε αυτή την ιστορία με τον πίνακα, που να γράφονται τα παιδιά, που όμως εντάξει, δεν εφαρμόστηκε γιατί το είχε προτείνει πριν από κανένα μήνα και δεν είχε εφαρμοστεί. Πρέπει ίσως να το δοκιμάσετε για να δείτε αν θα πετύχει ή όχι. Σύμφωνοι;»

Και κλείνει το επεισόδιο. Τι λένε λοιπόν; Πώς το αναλύουμε λοιπόν τώρα αυτή την κατάσταση οι δάσκαλοι μεταξύ τους; Τι λέει ο επιμορφωτής; Ο επιμορφωτής λέει «αυτή η σκηνή με ενδιαφέρει γιατί ζητάς από τους μαθητές να κατανεμηθούν σε ομάδες, κάτι που δεν το κάνουν αυθόρμητα γιατί θέλουν να νικήσουν. Εδώ λοιπόν τίθεται ένα θέμα ηθικής που για το παιδί είναι εξαιρετικά σύνθετο. Σε μας φαίνεται φυσιολογικό να είναι οι ομάδες ισορροπημένες ενώ τα παιδιά αναπτύσσουν στρατηγικές για να είναι με αυτούς που θέλουν.

Αυτό θα μπορούσε να γίνει αφορμή ενός προβληματισμού. Συμφωνείς; Γιατί εδώ περνάς από το πρόβλημα σε μια λύση δίχως να έχετε σκεφτεί πάνω στο θέμα της ισότητας για παράδειγμα. Λοιπόν, εδώ υπάρχει ένα πρόβλημα. Το πρόβλημα είναι ξεκάθαρο. Δέκα παίκτες από τη μια και τέσσερις από την άλλη δεν γίνεται. Ίσως εδώ υπάρχει έδαφος για την ανάπτυξη ενός προβληματισμού.»

Ο εκπαιδευτικός λέει «το καλύτερο θα ήταν να υπάρχει ένας τρίτος, ένας ενήλικας που θα έφτιαχνε τις ομάδες και θα έκανε τον διαιτητή». Και ο επιμορφωτής λέει «δηλαδή να ζητήσουμε από κάποιο τρίτο να βρει το σωστό στη θέση των παιδιών. Γιατί τα παιδιά δεν έχουν μοντέλο σε αυτό το θέμα.»

Οι καλύτερες ομάδες του κόσμου είναι αυτές όπου υπάρχει περισσότερο χρήμα. Δεν υπάρχει ισότητα στη ζωή. Αυτός που έχει τα πιο πολλά χρήματα παίρνει τους καλύτερους παίκτες. Εδώ λοιπόν μπορούμε να κάνουμε κάτι ανάμεσα στο πρόβλημα που είναι ξεκάθαρο και τη λύση που προτάθηκε, του πίνακα, μπορεί να προτείνει κανείς μια βάση σκέψης, προβληματισμού.

Θα ήταν ενδιαφέρον να ειπωθούν κάποια πράγματα, να συζητηθεί αυτή η κατάσταση ως προς την έννοια της ισότητας για να την εφαρμόσει κανείς μετά για να αναλύσει άλλες καταστάσεις. Για παράδειγμα, μια πλούσια χώρα σε σχέση με μια φτωχή χώρα, η κατανομή του πλούτου μέσα στην κάθε χώρα. Βλέπεις; Να χρησιμοποιήσει κανείς αυτή την κατάσταση για να αναλύσει άλλες καταστάσεις που θα είχαν να κάνουν με την ισότητα. Αλλά πρέπει να το επισημάνει ο δάσκαλος, να το πει ώστε να ταξιδέψει αυτή η ιδέα.

Έτσι για το παιδί αυτό θα έχει την ακόλουθη σημασία. Εγώ ζω πράγματα κι όταν βλέπω κάτι στη ζωή ή στην τηλεόραση ή σε μια εφημερίδα, αυτό κάτι μου λέει γιατί εγώ έχω ζήσει κάτι που μοιάζει με αυτό. Μια λέξη αρκεί. Για τι μιλήσαμε τώρα που μπορεί να τεθεί επί τόπου. ... τονίζει αυτό που είπα προηγουμένως ότι το συμβούλιο είναι ένας χώρος όπου παίρνονται αποφάσεις για ζητήματα αλλά πίσω από αυτές τις αποφάσεις, πίσω από το πρακτικό, την πρακτική λύση που θέλουμε να βρούμε στο πρόβλημά μας, υπάρχει και μια σκέψη, ένας προβληματισμός που είναι σημαντικό να ειπωθεί, απλώς να ειπωθεί για να βρει έδαφος να αναπτυχθεί και να ξανασυζητηθεί σε μια περαιτέρω κατάσταση ώστε να γίνει μια έννοια, μια ιδέα -εδώ της ισότητας- να οικοδομηθεί σιγά σιγά.

Ο εκπαιδευτικός λέει «εγώ αυτό που ήθελα είναι να ξεκαθαρίσω τα πράγματα, να τους βοηθώ να βρουν μια λύση. Πράγματι, παραμένω προσγειωμένος. Εδώ συνειδητοποιώ ότι θα μπορούσε κανείς να έχει μιλήσει για το ζήτημα της ισότητας και να το συνδέσει με τις ομάδες του ποδοσφαίρου. Θα είχε σημασία για τα παιδιά.

Αυτό λοιπόν ήταν το πρώτο σημείο στο οποίο παρεμβαίνει ο επιμορφωτής, είναι το θέμα του προβληματισμού πάνω σε σημαντικές έννοιες που μπορούν να προκύψουν από ένα συμβούλιο. Και συνδέεται με αυτό το θέμα της

θεματοποίησης και γενίκευσης των εννοιών ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε άλλα πλαίσια. Θεματοποίηση εννοούμε δηλαδή ότι εδώ του λέει αν μιλήσεις για ισότητα, αν δεν μιλήσεις για τίποτα, μπορεί να μην μιλήσεις για τίποτα. Αν θέλεις να αναφερθείς σε μια έννοια που φαίνεται σημαντική σε αυτή την κατάσταση, εδώ είναι αυτή της ισότητας αλλά ο δάσκαλος θα μπορούσε να πει και άλλες προεκτάσεις, το παράδειγμα είναι εδώ της ισότητας, του λέει σημασία έχει να ειπωθεί αυτή η έννοια για να δούμε πώς μπορεί να εξελιχθεί ή και πώς μπορούν τα παιδιά να την συνδέσουν με άλλες καταστάσεις, με άλλα βιώματα και έξω από το σχολείο.

Και του λέει «αν έκανες μια κουβέντα πάνω στη ζωγραφική, η ερώτηση θα ήταν γιατί ένας ζωγράφος ζωγραφίζει, αντί, ας πούμε, να πάει στο εργοστάσιο; Τότε είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα μιλούσαν για την εμπειρία που έχουν πάνω στη ζωγραφική. Θα ήταν δύσκολο να μην αναφερθούν σε αυτή, είναι η άποψη του παιδιού. Πρέπει να δεις ποια είναι η άποψή του για να μπορέσεις να στηριχθείς πάνω της με σταθερό τρόπο και μετά να δεις τι απόσταση μπορούν να πάρουν από αυτή. Και αυτό αφορά το κάθε τι που κάνουμε, αυτή είναι η δουλειά μας αν θέλουμε τα παιδιά να ανακαλύψουν τέχνη, τη ζωγραφική, η ιδέα μας είναι να τα βάλουμε να ζωγραφίσουν ώστε όταν θα πάνε να δουν τους ζωγράφους, να έχουν ήδη μια εμπειρία και να μπορέσουν να αναλύσουν τη ζωγραφική τους. Εμείς γι' αυτό τα βάζουμε να δουλέψουν πάνω στα δικά τους θέματα, ώστε όταν τους παρουσιάζουμε μια ζωγραφική, να έχουν μια δυναμική αντίδραση, να έχουν κάτι να πουν».

Αυτό λοιπόν ήταν το δεύτερο θέμα. Στην ουσία, τα δύο θέματα σχετίζονται δηλαδή, ο προβληματισμός σε σχέση με ένα πρόβλημα που προκύπτει στο συμβούλιο και η θεματοποίηση και η γενίκευση κάποιων εννοιών, είναι δύο θέσεις, δύο αρχές στις οποίες επιμένει ο επιμορφωτής που είναι και συνδεδεμένες μεταξύ τους.

Άλλο θέμα το οποίο θέτει είναι η ανάλυση των κινήτρων του δράστη -αυτό εννοώ λέγοντας υποκειμενικότητα- των συναισθημάτων του και των στάσεών του. Για να αναλύσει ένα πρόβλημα που τίθεται από τους μαθητές, ο έμπειρος δάσκαλος προτείνει στο συνάδελφό του να μην επιμένει μονάχα στις συνέπειες της ενέργειας το οποίο καταλήγει σε μια ηθικολογία που δεν αγγίζει πραγματικά τους μαθητές αλλά να το δει από την άποψη του δράστη, τα κίνητρά του και την υποκειμενικότητά του.

Εδώ πάλι θα αναφερθώ σε ένα απόσπασμα ενός συμβουλίου όπου το πρόβλημα που τίθεται από τα παιδιά είναι η εξαφάνιση του χαρτιού της τουαλέτας. Λέει λοιπόν, «εγώ και ο Ζ κάνουμε κριτική στον Η γιατί τον είδαμε να πετάει το χαρτί

της τουαλέτας από το δεύτερο όροφο και αυτό δεν είναι καλό γιατί τώρα, όταν πάμε στην τουαλέτα του δευτέρου ορόφου δεν υπάρχει χαρτί. Και εγώ κάνω κριτική στον Ι γιατί λέει ότι εγώ και ο Ο πετάξαμε το χαρτί της τουαλέτας. Εγώ λέω ότι μια φορά ήταν ο Δ και μετά ήταν κάποιος άλλος. Δεν ξέρω λοιπόν πόσοι ήταν αλλά νομίζω ότι ήταν δύο. Εγώ ήρθα με τον Λ και τον Ο και τον είδαμε την τελευταία φορά που ήταν δίπλα στο παράθυρο. Άρχισε να κάνει έτσι. Και μετά, μόλις μας είδε, άρχισε να κατεβαίνει προς τα σκαλιά και έμεινε εκεί για πολλή ώρα.»

Λ: «Εγώ νομίζω ότι είναι αλήθεια. Υπάρχουν πολλοί που λένε ότι έτσι έγινε. Εγώ και η ... και η ... τον είδαμε και όταν θελήσαμε να το πούμε στο δάσκαλο και μετά ανεβήκαμε, ήταν ακόμα εκεί και νομίζω ότι περίμενε για να το κάνει.»

... «εγώ λέω ότι είναι αλήθεια γιατί στην αρχή, όταν ανέβηκα, υπήρχε ακόμα χαρτί της τουαλέτας και μετά είδα τον Η να κατεβαίνει, να πηγαίνει προς την τουαλέτα. Σκέφτηκα, γιατί πηγαίνει συνέχεια στην τουαλέτα; Θέλει να κατουρήσει; Και ίσως να είναι αλήθεια ότι αυτός είναι που πετάει το χαρτί της τουαλέτας.»

Δάσκαλος: «ποια είναι τώρα η συνέπεια αυτού του προβλήματος; Τρία μεγάλα ρολά ρίχτηκαν από το παράθυρο. Ένα ρολό στοιχίζει πάνω από 10 ευρώ. Τι συμβαίνει τώρα στην τουαλέτα;»

«Μα δεν μπορούμε πια να πάμε». Δάσκαλος: «μπορούμε να πάμε αλλά δεν υπάρχει πια χαρτί οπότε είναι ή δεν είναι καλό το ότι δεν υπάρχει πια χαρτί;» «Δεν είναι καλό.» Δάσκαλος: «τώρα δεν υπάρχει πια χαρτί και η μόνη λύση που βρήκαμε, αφού δεν μπορούμε να βρούμε ποιος το έκανε και επιπλέον συνεχίζει, και αν είναι πολλοί δεν είναι και πολύ μεγάλη εξυπνάδα, η μόνη λύση που βρήκαμε είναι να βγάλουμε τελείως το χαρτί της τουαλέτας».

«Εγώ προτείνω, ότι αφού λένε πολλοί ότι ήταν ο Η, να του βάλουμε μια προειδοποίηση και να τον παρακολουθούμε λίγο περισσότερο γιατί πριν από την κύρωση υπάρχει μια προειδοποίηση.» Δάσκαλος: «δεν υπάρχει πια χαρτί τουαλέτας». Ο: «Εγώ τον είδα και τον ρώτησα τι κάνει και δεν μου είπε.»

P: «Ο Σ με ρώτησε αν ήταν ο Ζ κι εγώ λέω ότι δεν ήταν ο Ζ γιατί δεν φτάνει καν να ακουμπήσει το παράθυρο ακόμα κι αν ανέβει πάνω στη λεκάνη. Είναι πολύ κοντός και μετά, ο Σ μου είπε 'α, εσύ είσαι' και πήγε και το είπε στον κύριο Χ.»

Δάσκαλος: «Για τι μιλήσαμε λοιπόν τώρα;» «Μιλήσαμε για το ότι πετάμε το χαρτί της τουαλέτας και επίσης, καμιά φορά πλημμυρίζει. Μια φορά πήγα και υπήρχε μια λίμνη νερό και το παράθυρο ήταν ανοιχτό και το έκλεισα.»

Δάσκαλος: «Τι αφορά το πρόβλημα του χαρτιού της τουαλέτας;» «Εγώ νομίζω ότι είναι σπατάλη και μετά, το χαρτί της τουαλέτας λιώνει. Λιώνει αργά κι εγώ νομίζω ότι δημιουργεί μόλυνση και μετά δεν είναι καλό. Και μετά, κι εγώ τον είδα.»

Δάσκαλος: «Δεν μιλάμε τώρα για το τι είδαμε. Μιλάμε για το τι μιλήσαμε γενικότερα. Τι αφορά αυτό πρόβλημα; Αφορά το Σύλλογο γιατί το σχολείο πληρώνει και μετά τα λεφτά μας λείπουν. Τι είναι λοιπόν ο Σύλλογος; Ποιον αφορά; Αφορά το σχολείο. Και ποιος είναι το σχολείο; Οι μαθητές. Είμαστε όλοι, μας αφορά όλους. Είναι ο σεβασμός όλων, είναι ζήτημα σεβασμού. Σεβασμός των πραγμάτων που ανήκουν στον καθένα και σε όλους. Τα πράγματα που ανήκουν στη συλλογικότητα. Οκέι; Λοιπόν, συνεχίζουμε;»

Είναι ενδιαφέρον αυτό το απόσπασμα γιατί αυτό που βλέπουμε είναι αρχικά ότι τα παιδιά κατ' αρχήν είναι επικεντρωμένα στο να βρουν τον ένοχο. Υπάρχει κάποια ευχαρίστηση, ας πούμε, στο να έχουν μια... βλέπουμε λίγο ένα αστυνομικό σενάριο, ποιον είδα και ποιον δεν είδα και ποιος πήγε και ποιος δεν είδε και ποιος ήταν κοντός και ποιος δεν ήταν κοντός και μπορούσε και δεν μπορούσε.

Και βλέπουμε ότι ο δάσκαλος προσπαθεί να βγάλει τα παιδιά και από αυτή τη στάση που είναι να επικεντρωθούν στον ένοχο, ποιος είναι ο ένοχος και γιατί πρέπει να τιμωρηθεί, λίγο να τα βγάλει από αυτόν τον τρόπο σκέψης και να πάει σε κάτι πιο γενικό, να τους μιλήσει για τη συλλογικότητα και για ένα υλικό, για ένα αντικείμενο που ανήκει στην κοινότητα.

Κι αυτό το κάνει, είναι ενδιαφέρον να σκεφτούμε, να λάβουμε υπόψη μας ότι αυτό το συμβούλιο το οποίο σχολιάζεται εδώ, έγινε γύρω στον ενάμισι μήνα μετά το πρώτο, αυτό που είδαμε προηγουμένως, και ότι ο δάσκαλος προσπαθεί δηλαδή να εφαρμόσει αυτά τα οποία ήδη ειπώθηκαν στις πρώτες αναλύσεις και προσπαθεί να μπει σε μια γενικευμένη συζήτηση με τα παιδιά τα οποία όπως βλέπουμε, μένουν σε κάτι πολύ συγκεκριμένο.

Ενδιαφέρον είναι ότι όταν τους λέει «για τι μιλήσαμε τώρα; Μιλήσαμε ότι πετάμε το χαρτί της τουαλέτας» και προσπαθεί λοιπόν να τα βάλει σε αυτό το δρόμο, να γενικεύσουν και να σκεφτούν, τα προσανατολίζει περισσότερο πάνω στο αποτέλεσμα. Τώρα, δεν υπάρχει πια χαρτί τουαλέτας και τι θα κάνουμε; Και βέβαια στο θέμα του σεβασμού ενός πράγματος το οποίο ανήκει στην συλλογικότητα. Την έννοια της συλλογικότητας.

Πώς αναλύεται λοιπόν αυτή η κατάσταση στη συζήτησή μας μαζί με τον επιμορφωτή; Ο εκπαιδευτικός λέει «δεν ξέρω αν ήμουν λίγο μαλθακός εδώ» και ο επιμορφωτής λέει «ειπώθηκε, είναι καλό, είπες ‘για τι μιλήσαμε’. Ο Ζ μιλάει για μόλυνση, περνάμε λίγο παραπάνω, όχι πάρα πολύ αλλά ό,τι πρέπει. Πρέπει την άλλη φορά που κάποιος θα σκάσει ένα μπαλόνι, που θα σπάσει έναν αθλητικό εξοπλισμό, θα του πεις ‘ωπ, πρόκειται για πράγματα που ανήκουν σε όλους, για συλλογικό υλικό’, αν είναι αυτή η έννοια που θέλουμε να φτιάξουμε, η συλλογικότητα, συλλογικό υλικό, ανήκει σε όλους και δεν ανήκει και σε κανέναν γιατί μπορούμε μια χαρά να πούμε ανήκει σε όλους ή δεν ανήκει σε κανέναν.»

Τι σημαίνει συλλογικό υλικό; Κι εδώ επισημαίνει και το ότι τα παιδιά, δεν αρκεί να πούμε μια έννοια για να οικοδομηθεί στο μυαλό του παιδιού η έννοια του συλλογικού υλικού, δεν είναι προφανώς ακόμα απαραίτητα συγκεκριμένη για όλα τα παιδιά γιατί μπορεί κανείς να πει «μα δεν είναι δικό μου».

Ξέρεις, στην τάξη μου είχαμε απαγορεύσει τις τσίχλες, όχι γιατί δεν είναι ευγενικό αλλά γιατί δεν είχαν όλοι και έτσι, αυτοί που δεν είχαν, ζήλευαν αυτούς που είχαν. Το λέει αυτό λέγοντας ότι δεν αρκεί, ας πούμε, να πεις ότι ηθικά δεν είναι σωστό να μασάς τσίχλα στην τάξη. Στην ουσία, προσπάθησαν να ξεπεράσουν μια νόρμα, έναν κανόνα που μπορούμε να πούμε ότι το δεχόμαστε έτσι κι αλλιώς. «Δεν πρέπει να μασάς τσίχλα στην τάξη», να πας λίγο πιο μακριά.

Και είπε ότι είχαμε σκεφτεί στην τάξη μου και είπαμε, ναι, δεν μου αρέσει, μου τη σπάει ο άλλος να μασάει τσίχλα κι εγώ να μην έχω, οπότε τις είχαμε καταργήσει γι’ αυτό. Και εδώ, το ερώτημα θα μπορούσε να είναι, ποιος θα ήθελε να ξετυλίξει το χαρτί τουαλέτας από το παράθυρο του σχολείου μέχρι κάτω; Γιατί εντάξει, μπορεί να το δεις από ηθική άποψη, δηλαδή να αναφερθείς στις τελικές επιπτώσεις.

Αλλά είναι και η άποψη του δράστη. Κι εγώ θα ήθελα να το κάνω. Αλλά γιατί συγκρατιέμαι; Και γιατί δεν το κάνουμε όλοι; Και θα τιμωρήσουμε κιόλας. Γιατί είναι απαραίτητο να τιμωρήσουμε;

Πάντα αναρωτιέμαι γι’ αυτή την ηθική θεώρηση των πραγμάτων που τη θεωρούμε σχεδόν ευνόητη ενώ στην ουσία δεν είναι καθόλου. Και μετά, κάποια άλλη μέρα, στα καλλιτεχνικά, μπορεί να σκαφαλώσουν όλοι στη σκεπή και να κολλήσουμε σε όλους τους τοίχους του σχολείου χαρτιά τουαλέτας, γιατί όχι, στα πλαίσια ενός καλλιτεχνικού σχεδίου.

Το ερώτημα λοιπόν είναι γιατί δεν το κάνουμε όλοι σε αυτή την περίπτωση; Είναι το θέμα της απαγόρευσης. Έχεις ένα πεδίο ελευθερίας και το ερώτημα είναι πώς το διαχειρίζεσαι.

Λίγο ακόμα υπομονή, δεν τελείωσε το απόσπασμα. Λέει λοιπόν ο εκπαιδευτικός, έτσι που το λες είναι ενδιαφέρον αλλά όταν τους βλέπεις, δεν μπορώ να φανταστώ μεγάλο μέρος των μαθητών ότι μπορεί να φτάσει σε τόσο αφηρημένη σκέψη, ότι μπορεί να φτάσει σε τέτοιο συλλογισμό, χωρίς από πίσω να υπάρχει μια δικαιολόγηση της πράξης.

Ενώ όταν ο δάσκαλος πει «αυτό είναι πολύ άσχημο» είναι σημαντικό, ακόμα κι αν στην ουσία δεν είναι και τόσο άσχημο. Αυτό είναι πολύ ενδιαφέρον. Βλέπουμε ότι τελικά, έναν κανόνα, μια νόρμα που θα επιβάλουμε, που θα πούμε ότι εφαρμόζεται μέσα στην τάξη, φυσικά ο λόγος του δάσκαλου συμβολικά είναι πολύ σημαντικός και μέχρι σε ποιο σημείο μπορούμε να στηριχθούμε μόνο στον κανόνα του δάσκαλου, στην αυθεντία του, ας πούμε, και ποιο προβληματισμό και τι μπορούμε να επιτρέψουμε ανάλογα με τα πλαίσια που δίνουμε, στο μέχρι πού θέλουμε να φτάσουμε αυτή την αυτονομία στην τάξη. Και πάμε και λίγο πιο μακριά και να σκεφτούμε αυτό τον κανόνα, στη θεμελίωσή του.

Και ο επιμορφωτής λέει, «και από την άλλη όντως, δεν είναι και τόσο φοβερό γιατί έτσι κι αλλιώς, την άλλη μέρα θα υπάρχει χαρτί στην τουαλέτα και ακόμα κι αν καταλήξουμε να κλείσουμε τις τουαλέτες, δεν θα τα πειράξει και πολύ τα παιδιά».

Για παράδειγμα, την πρώτη χρονιά έγιναν κλοπές στο σχολείο, έγιναν το μεσημέρι γιατί στην αρχή θέλαμε να είναι τα πάντα ανοιχτά στο σχολείο και να κυκλοφορούμε ελεύθεροι. Και μετά από αυτό που έγινε, ανακοινώσαμε επίσημα στις τάξεις ότι θα τις κλειδώναμε κάθε φορά που θα βγαίναμε. Κι εμείς νομίζαμε ότι θα τα πείραζε τα παιδιά αλλά ζουν σε ένα περιβάλλον όπου όλα είναι κλειδωμένα οπότε δεν τα πείραξε.

Του λέει, «η ηθικολογία, ο κανόνας, η απαγόρευση είναι σημαντικά σε αυτή την ηλικία, το ξέρω, αλλά μπορούμε να πάμε και λίγο πιο μακριά καμιά φορά στο συλλογισμό που θα φέρουμε μέσα στην τάξη».

Και ένα τελευταίο θέμα που τίθεται από τον επιμορφωτή μέσα στη συζήτηση είναι, το ονομάζει «επιβεβαίωση της ειλικρίνειας του παιδιού». Είναι σημαντικό γι' αυτόν να εμβαθύνουμε το λόγο του παιδιού ή να δούμε από πού έρχεται και πού σκοπεύει. Από πού έρχεται, για να δούμε σε ποιο βαθμό η άποψη που

εκφράζει προέρχεται από τους ενήλικους ή από την οικογένεια, τα μέσα ενημέρωσης ή ακόμα και από τον καθηγητή τον ίδιο.

Βλέπεις, μπορείς να δεις, για παράδειγμα, αν δανείζονται στοιχεία από κοινοτυπίες ή αν υπάρχουν πρωτότυπες ιδέες σε αυτά που λένε. Μήπως πρόκειται για ιδέες που τις έχουμε ήδη ακούσει σε κάποια εκπομπή στην τηλεόραση ή διαβάσει στις εφημερίδες. Βέβαια, δεν μπορείς να είσαι από πίσω, να δεις αυτό που λέει το παιδί από πού το πήρε.

Αλλά θεωρεί ότι τουλάχιστον σε αυτή την περίπτωση, τόσο ο επιμορφωτής, θεωρούσε ότι είναι πολύ σημαντικό να προσπαθούμε να πάμε λίγο πίσω από αυτά που λένε τα παιδιά για να καταλάβουμε αν είναι πραγματικά η δικιά τους άποψη ή αν είναι κάτι που άκουσαν γιατί όπως είπαμε, σε αυτό στηρίζεται και η κριτική σκέψη, το πώς να γίνουνε παρατηρητές, κριτικοί του περιβάλλοντος.

Και σε τι αποσκοπεύει για να αναλύσουμε αν θέλει να γοητεύει τον ενήλικα ή τους συνομηλίκους του και σε ποιο βαθμό η παρέμβασή του συνδέεται με το θέμα της συζήτησης, να «γοητεύσει» με τη συμβολική έννοια του όρου.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι μια συνεδρία ενός συμβουλίου όπου μια μαθήτρια παίρνει το λόγο στην αρχή του συμβουλίου, όταν πρόκειται για το «μου αρέσει, δεν μου αρέσει» γιατί το συμβούλιο εξαρτάται από το πώς το εφαρμόζει ο κάθε εκπαιδευτικός αλλά συνήθως υπάρχουν τρία μέρη: «μου αρέσει, δεν μου αρέσει, προτείνω και κριτικάρω», τι κριτική ασκώ, τι μου αρέσει, δεν μου αρέσει και τι προτείνω.

Και στο «μου αρέσει» λοιπόν, μια μαθήτρια πήρε το λόγο για να πει ότι αγαπάει πολύ το δάσκαλο γιατί είναι καλός και εξηγεί πολύ ωραία. Και λέει λοιπόν ο επιμορφωτής, το σχόλιό του είναι το ακόλουθο: «συχνά αναρωτιέμαι πάνω στις επιπτώσεις που έχουν στα παιδιά η τηλεόραση, τα τηλεπαιχνίδια όπου βλέπουν ανθρώπους που εκμυστηρεύονται μπροστά στην κάμερα και μιλάνε για τα συναισθήματά τους. Οπότε αναρωτιέμαι μήπως κάποια παιδιά χρησιμοποιούν το συμβούλιο για να εξυπηρετήσουν άλλους σκοπούς.»

Ίσως το «μου αρέσει, δεν μου αρέσει» θα έπρεπε να αφορά μόνο τις δραστηριότητες της τάξης. Τι βοηθάει να μεγαλώσει αυτό που λέει; Οπότε αναρωτιέμαι πάνω στο ρόλο του συμβουλίου. Στη Βουλή οι άνθρωποι παίρνουν το λόγο για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;

Αυτό είναι λοιπόν ένας άλλος προβληματισμός. Εξάλλου, στην τάξη του, γιατί είχα την τύχη να παρακολουθήσω και συμβούλια όπου αυτός ο δάσκαλος έκανε στην τάξη του, όντως είχαν επιβάλει τον κανόνα, κάποια στιγμή επέβαλε έναν κανόνα που λέει ότι οι παρεμβάσεις, τόσο οι προτάσεις όσο και το «μου αρέσει, δεν μου αρέσει» και οι κριτικές θα αφορούν μόνο την εργασία. Θα αφορούν δηλαδή το τι κάνουμε εδώ μέσα στην τάξη, όπου είμαστε εδώ για να μάθουμε και εφόσον είμαστε εδώ για να μάθουμε, οι παρεμβάσεις μας θα αφορούν μόνο την εργασία.

Αυτό κυρίως για να αποφύγει και μικροδιαφορές ανάμεσα στους μαθητές οι οποίοι μπορεί να αποπροσανατολίσουν κατά κάποιο τρόπο. Ο Φερνάν Ουρί που είναι ένας από τους θεμελιωτές της θεσμικής παιδαγωγικής αναφέρεται συχνά από συλλογική άποψη σε αυτό το χαρακτήρα, την τάση ας πούμε, να θέλουμε να γοητεύσουμε, το οποίο είναι και ανθρώπινο, μέσα σε ένα σύνολο και λίγο να εκμεταλλευτούμε το συμβούλιο, να το αποπροσανατολίσουμε κατά κάποιο τρόπο.

Τελειώνοντας λοιπόν, θα ήθελα να αναφέρω, να παρουσιάσω ένα σχήμα το οποίο συνοψίζει τους διάφορους τρόπους που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να σκεφτούμε το συμβούλιο της τάξης ως ένα εργαλείο δημοκρατικού σχολείου μέσα σε μια συνεργατική παιδαγωγική. Στο κέντρο υπάρχει και στο κέντρο παρουσιάζεται η μεθοδολογία, παρουσιάζουμε ένα πρόβλημα, ή προτείνουμε μια κύρωση, μια δράση ή ένα κανόνα και ψηφίζουμε, συνήθως κάπως έτσι είναι η διαδικασία που προτείνεται στα συμβούλια.

Είναι σημαντικό να σκεφτούμε ότι μια τέτοια πρακτική επισήμανσης προβλημάτων, σκέψεις, προτάσεις και ψήφου, μια τέτοια πρακτική συνδέεται με τρεις νοητικές σφαίρες, εννοιολογικές σφαίρες που καλό είναι να τις έχουμε κατά νου. Μια πολιτική σφαίρα που αφορά το πώς εφαρμόζονται οι δημοκρατικές διαδικασίες, ακόμα και οι συνθήκες και οι κανόνες της ψήφου.

Είδα, ας πούμε, συμβούλια όπου ο καθένας μπορούσε να ψηφίσει δύο φορές ή, ας πούμε, τα παιδιά ψηφίζαν και δεν ήξεραν πάνω σε τι ψηφίζαν γιατί η πρόταση δεν είχε εκφραστεί ξεκάθαρα. Δηλαδή ένας πραγματικός σεβασμός για την δημοκρατική διαδικασία, για την ψήφο, όπου δεν είναι απλώς «άντε να το κάνουμε γρήγορα και βιαστικά», δηλαδή να υπάρχει ένας σεβασμός γι' αυτή τη διαδικασία.

Η νομική σφαίρα, που αφορά περισσότερο τον κανόνα, τους κανόνες, το νομικό πλαίσιο, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, τις κυρώσεις και τη δικαιοσύνη, κυρίως το θέμα των τιμωριών, των κυρώσεων ενδιαφέρει πολύ τα παιδιά οπότε

υπάρχει ένας χώρος εκεί, μια εμβάθυνση, ας πούμε, αυτών των εννοιών και την ηθική σφαίρα, όπου βλέπουμε να εμφανίζονται ζητήματα, παραδείγματος χάριν, τις σχέσεις ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό ή το προσωπικό, σε τι μπορώ να αναφερθώ στην τάξη, όλα τα προβλήματα προσωπικά, ενδιαφέρουν και την τάξη, πού βάζω το όριο ανάμεσα στα δύο.

Ή ακόμα το ατομικό και το συλλογικό το οποίο δεν είναι ακριβώς το ίδιο. Την έννοια της υποχρέωσης και της αυτονομίας. Μέχρι πού θέτω όρια και μέχρι πού αφήνω τα παιδιά να πάρουν κάποιες υπευθυνότητες και να είναι σχετικά αυτόνομα.

Στο κάτω μέρος με μπλε βλέπουμε τις διδακτικές, μια διδακτική προσέγγιση όλης αυτής της πρακτικής του συμβουλίου. Το πώς η επιλογή και η αφομοίωση των καταστάσεων αφορά το ότι πολλές καταστάσεις επαναλαμβάνονται όταν το συμβούλιο, ας πούμε, εφαρμόζεται όλη τη χρονιά, μια φορά την εβδομάδα, βλέπουμε ότι υπάρχουν βασικά θέματα τα οποία επανέρχονται οπότε στην ουσία είναι τρεις, τέσσερις, πέντε, δέκα προβληματικές που κάθε φορά εμφανίζονται.

Μπορούμε λοιπόν λίγο να τις ομαδοποιήσουμε, να τις οργανώσουμε και να τις σκεφτούμε με τα παιδιά. Το θέμα της θεματοποίησης δηλαδή είναι οι έννοιες στις οποίες αναφέρεται το συμβούλιο και είναι σημαντικό να τις θεωρήσουμε ως έννοιες σύνθετες που οικοδομούνται σε αυτή την ηλικία, η έννοια της δικαιοσύνης, της ισότητας, δεν είναι πιο απλές από αυτές, ας πούμε, της εξίσωσης στα μαθηματικά, της χώνεψης στη βιολογία ή σύνθετες έννοιες που πρέπει να θεματοποιηθούν για να αναλυθούν με τα παιδιά. Η έννοια επίσης του προβληματισμού και της διαχείρισης του χρόνου.

Και στο πάνω μέρος, με πορτοκαλί, είναι πιο πολύ οι πολιτικές και παιδαγωγικές διαστάσεις, κάτω δηλαδή είναι οι διδακτικές ως προς τις έννοιες και τη μάθηση, ας πούμε, κάποιων εννοιών και πώς μπορούν να εμφανιστούν μέσα στην τάξη ενώ στο πάνω μέρος είναι περισσότερο το θέμα των στάσεων, ποια είναι η δραστηριότητα που θα διευκολύνω στο παιδί, είναι το να στηριζόμαστε στην εμπειρία του παιδιού, στο ό,τι ο μαθητής είναι δραστήριος και αναπτύσσει τα ερωτήματά μου και επιβεβαιώνουμε την ειλικρίνεια του παιδιού όπως το είπα προηγουμένως.

Συμπερασματικά, νομίζω ότι η δεξιότητα του εκπαιδευτικού πάνω στη διαχείριση των σχολικών συμβουλίων συνίσταται στη διαχείριση αυτής της λεπτής ισορροπίας ανάμεσα από τη μια από την οργάνωση της τάξης, του να παίρνονται οι αποφάσεις με βάση δημοκρατικές διαδικασίες και από την άλλη, η θεματοποίηση

ορισμένων εννοιών του νομικού και ηθικού πεδίου πάνω στις οποίες μπορεί να δημιουργήσει έναν προβληματισμό μέσα στην τάξη.

Επίσης μια αναφορά για τη συμμετοχή της έρευνας σε αυτή τη διαδικασία πιστεύω ότι είναι σημαντικό να ενθαρρύνουμε τη συμμετοχική έρευνα, δηλαδή μεταξύ εκπαιδευτικών και πανεπιστημιακών και οπότε να υπάρχει μια συνεργασία σε αυτά τα θέματα γιατί μπορεί να προχωρήσουν μαζί τόσο ως προς την έρευνα αλλά και ως προς την επιμόρφωση.

Και συμπερασματικά, θα ήθελα να πω γενικότερα για τη δημιουργία ενός δημοτικού σχολείου, αυτή η δημιουργία προϋποθέτει: 1) την υπεράσπιση της σημασίας των αξιών της συνεργασίας και της αλληλεγγύης στο σχολείο ως θεμελιώδεις και αναγκαίες για την κοινωνία σήμερα, 2) την εκπαίδευση των παιδιών ώστε να γίνουν κριτικοί παρατηρητές του περιβάλλοντός τους και της κοινωνίας, 3) την ανάλυση των γνώσεων και των εννοιών που συνδέονται με την δημοκρατία, τη δημιουργία προβληματισμού των παιδιών γύρω από αυτές τις έννοιες, 4) τη θεώρηση των κανόνων και των αξιών ως εργαλεία προστασίας της συλλογικής ζωής με βάση τη δικαιοσύνη και όχι μόνο σαν εργαλεία πειθαρχίας, τη βιωματική μάθηση της δημοκρατίας μέσα στο σχολείο, τόσο μεταξύ των μαθητών όσο και μεταξύ των εκπαιδευτικών και τέλος, να πούμε πιο γενικά ακόμα ότι η πρακτική από τη μια και ο αναστοχασμός – προβληματισμός είναι δύο εργαλεία που συμβάλουν στη δημιουργία ενός δημοκρατικού σχολείου.

Ευχαριστώ πολύ, αυτά είχα να σας πω.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Εμείς ευχαριστούμε την κυρία Παγώνη για την παρουσίασή της η οποία, αν βλέπουμε και τα σχόλια, συγκεντρώνει πολύ ενθουσιασμό, πολύ ενθουσιώδη σχόλια. Δύο ερωτήματα βλέπω ότι έχουμε μέχρι αυτή τη στιγμή. Το ένα είναι μια άποψη που εκφράζεται από συνάδελφο. Η συνεργατική διδασκαλία είναι η κατάλληλη μέθοδος διδασκαλίας στο γνωστικό μου αντικείμενο, θεατρολογία μέσα από το θεατρικό παιχνίδι. Δεν ξέρω αν θέλετε το σχολιάσετε με κάποιο τρόπο.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Μέσα από το θεατρικό παιχνίδι, θεατρολογία;

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Ναι.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Το θέμα είναι αν υπάρχουν, δεν ξέρω τι θέλει να πει ο συνάδελφος, χώροι όπου αποφασίζονται από κοινού οι ρόλοι, οι κανόνες, γιατί η συνεργατική, όπως το είπα, η συνεργατική παιδαγωγική προϋποθέτει να θέσουμε ένα πλαίσιο. Δεν ξέρω,

ας πούμε, αν υπάρχει ένα πλαίσιο σε αυτή την δραστηριότητα στην οποία αναφέρεται ο συνάδελφος, αν υπάρχει ένα πλαίσιο, κάποιοι κανόνες, κάποια δικαιώματα, κάποιες υποχρεώσεις.

Για μένα αυτή η συνεργασία περνάει από την οριοθέτηση ενός πλαισίου το οποίο γίνεται μαζί με τα παιδιά. Αλλά βέβαια μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε δραστηριότητα η συνεργατική διδασκαλία, παιδαγωγική πιο πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Το επόμενο ερώτημα σχόλιο είναι ότι οι εκπαιδευτικοί βιώνουν τα τελευταία χρόνια μια πολύ μεγάλη πίεση και απαξίωση τόσο από το υπουργείο όσο και από το περιβάλλον ατομικού ανταγωνισμού που προωθείται ως κυρίαρχη αντίληψη στην εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Η επαγγελματική εξουθένωση και οι τάσεις εγκατάλειψης έχουν κάνει την εμφάνισή τους. Σε αυτές τις συνθήκες με ποιο τρόπο μπορεί ένας/μία εκπαιδευτικός να ξεκινήσει να δουλεύει συνεργατικά μέσα στην τάξη; Ποια βήματα πρέπει να κάνει αρχικά; Πώς αντιμετωπίζει την πιθανή αρχική αποτυχία;

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Νομίζω ότι εκείνο που μπορούμε να απαντήσουμε αρχικά, είναι πρώτα πρώτα να αισθανθεί ότι δεν είναι μόνος του. Υπάρχει, ας πούμε, όπως το είπα, ήδη η ομάδα του Σκασιαρχείου στην Ελλάδα όπου πιστεύω ότι υπάρχουν συχνές συζητήσεις, συναντήσεις που οργανώνονται γιατί αυτό είναι σημαντικό όντως, όταν αρχίζουμε κάτι τέτοιο στην τάξη, να μην αρχίζουμε μόνοι μας, τελείως μόνοι. Δηλαδή να έχουμε να μοιραστούμε λίγο αυτή την εμπειρία, να ακούσουμε πώς είναι άλλοι, πώς άλλοι συνάδελφοι την ξεκίνησαν, να μην αισθανθούμε μόνοι γιατί δεν είμαστε και μόνοι.

Νομίζω ότι αυτό είναι το πρώτο στοιχείο, δηλαδή να μπούμε σε μια ομάδα που να έχει ίδιες ανησυχίες ή παρόμοιες εμπειρίες πάνω στο συμβούλιο. Υπάρχουν και εγχειρίδια στην ομάδα του Σκασιαρχείου, υπάρχει το βιβλίο που σας είπα. Δηλαδή σίγουρα χρειάζεται μια προετοιμασία, μια συνειδητοποίηση και μια οργάνωση. Αυτό είναι το δεύτερο βήμα. Δηλαδή το πρώτο είναι να ενταχθούμε σε μια ομάδα, δεύτερο να πληροφορηθούμε, να δούμε τι εργαλεία υπάρχουν ήδη και πώς μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε.

Και το τρίτο είναι, αλλά αυτό φαίνεται και μέσα από τα εργαλεία, ότι όπως είπα, η τάξη πρέπει να λειτουργήσει σαν κοινότητα συνολικά, δηλαδή μπορούμε, ας πούμε, αν θέλουμε να εφαρμόσουμε μια συνεργατική διαδικασία, να αρχίσουμε από το συμβούλιο και κάτι άλλο, ας πούμε, το «τι νέα» στην αρχή της μέρας που τα παιδιά

έχουν για μισή ώρα το λόγο και έρχονται και λένε το καθένα τι έζησε στο σπίτι του και τι θα θέλει να μοιραστεί με την τάξη.

Είναι χρόνοι οι οποίοι λίγο μπορούν να συνδεθούν και εμάς ως εκπαιδευτικούς, υπάρχει μια σταδιακή οικειοποίηση με το τι μπορούν να φέρουν τα παιδιά και πόση ελευθερία μπορεί να αφήσουμε στα παιδιά. Νομίζω δηλαδή ότι χρειάζεται το συμβούλιο ίσως να μπει, να το θεωρήσουμε σε σχέση και μια άλλη, να μην είναι μόνο του, η συνεργατική διδασκαλία δεν είναι μόνο το συμβούλιο, είναι ένα από τα δύο αλλά δεν είναι το μόνο.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Ωραία. Λοιπόν, το επόμενο ερώτημα είναι: η μέθοδος Φρενέ στα σχολεία της Γαλλίας όπου εφαρμόζεται διαπερνά και τους μαθητές αλλά και τη λειτουργία του Συλλόγου Δασκάλων ως ενιαία τακτική;

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ναι, όχι όμως πάντα. Υπάρχουν δάσκαλοι Φρενέ που είναι μόνοι τους σε ένα σχολείο και δυσκολεύονται. Δηλαδή μπορεί ο δάσκαλος να εντάσσεται σε αυτή την παιδαγωγική και όντως να είναι μόνος του στο σχολείο, δηλαδή να μην εντάσσεται όλο το σχολείο, ας πούμε, να μην είναι δηλωμένο ότι εφαρμόζει την παιδαγωγική Φρενέ.

Σε αυτή την περίπτωση είναι λίγο πιο δύσκολο αλλά όπως είπα, και μετά υπάρχουν και τα σχολεία, όπως το σχολείο που είχαμε παρακολουθήσει εμείς πριν από κάποια χρόνια, όπου ήταν ένα σχολείο υποβαθμισμένο και με τη βοήθεια του επιθεωρητή μία ομάδα εκπαιδευτικών Φρενέ πήρε στα χέρια του όλο το σχολείο και εφάρμοσε ένα ενιαίο πρόγραμμα, είναι κάτι σαν πειραματικό σχολείο.

Δηλαδή υπάρχουν και οι δύο περιπτώσεις: ή όλο το σχολείο εντάσσεται σε μια παιδαγωγική και σε αυτή την περίπτωση χαρακτηρίζεται ως τέτοιο ή ο εκπαιδευτικός είναι μόνος του στην τάξη. Αλλά η ομάδα ISEM, η ομάδα όπως υπάρχει εδώ το Σκασιαρχείο, οργανώνει συχνές συναντήσεις, κυρίως τα σαββατοκύριακα. Οι άνθρωποι παίρνουν από τον προσωπικό τους χρόνο και νομίζω ότι αυτό βοηθάει πολύ. Πρέπει να εργαστούμε με τους άλλους, πρέπει να ενισχύσουμε τη συλλογικότητα, να θέλουμε να είμαστε πιο δυνατοί.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Ωραία. Το επόμενο είναι: Καλησπέρα, τι μεταφράζετε ως θεματοποίηση, είναι το ερώτημα. Μήπως το conceptualisation γιατί σκέφτομαι ότι ίσως η καλύτερη μετάφραση είναι το εννοιοποίηση.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Έχετε δίκιο. Μπορεί μερικές έννοιες να ήταν λίγο... εντάξει, δεν είναι απαραίτητο ότι η μετάφραση είναι απόλυτη. Όντως, θεματοποίηση εγώ είπα την

tematisation γιατί μπορούμε να πούμε, ας πούμε, στο παράδειγμα του ποδοσφαίρου, είναι ευνόητο για μας ότι υπήρχε ένα πρόβλημα ισότητας.

Ωστόσο, η έννοια της ισότητας δεν ακούστηκε καμιά φορά στο συμβούλιο. Αυτό είναι η θεματοποίηση, είναι κάποια στιγμή να αναφερθώ σε αυτή την έννοια, να γίνει δηλαδή το θέμα, το αντικείμενο της συζήτησης. Να πούμε «και τελικά λοιπόν εδώ είναι η ισότητα. Τι είναι λοιπόν η ισότητα;» Αυτό εννοώ θεματοποίηση, ότι κάποια στιγμή θα ειπωθεί και θα γίνει αντικείμενο σκέψης και συζήτησης.

Ενώ η conceptualisation που λέτε, η εννοιοποίηση, πώς μπορούμε να το πούμε, μπορεί να είναι στο μυαλό του καθενός. Ενώ εγώ λέγοντας θεματοποίηση εννοώ το ότι η μια έννοια γίνεται αντικείμενο συζήτησης.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Ωραία. Το επόμενο ερώτημα, μια στιγμή γιατί μόλις τώρα ήρθε, αν έχετε κάποια στοιχεία για τα αποτελέσματα της λειτουργίας του συμβουλίου της τάξης στη λειτουργία της τάξης και του σχολείου. Προφανώς εννοεί κάποια έρευνα, κάποια στατιστικά στοιχεία.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ναι, δεν είναι στατιστικό γιατί όπως σας είπα, είχαμε κάνει μια ποιοτική έρευνα σε ένα σχολείο Φρενέ το οποίο είχαμε κάνει συγκριτική έρευνα σε σχέση με ένα σχολείο της ίδιας περιοχής και οι δυο υποβαθμισμένες που είχαν προβλήματα σημαντικά τα σχολεία, και ως προς τα αποτελέσματα των παιδιών αλλά και ως προς τα προβλήματα βίας και εκφοβισμού, σχολικού εκφοβισμού, και το αποτέλεσμα ήταν όντως ότι, μάλιστα ο Χάρης ο Παπαδόπουλος είχε κάνει μια παρουσίαση πάνω στο σχολικό κανονισμό, σε αυτά τα δύο σχολεία γιατί το ένα σχολείο ήταν βασισμένο στην πειθαρχία και στην τιμωρία ενώ το άλλο, που ήταν συνεργατικό σχολείο είχε βασιστεί περισσότερο σε αυτή τη συνεργατική παιδαγωγική αλλά και την ιδέα ότι ο νόμος είναι τρόπος προστασίας των δικαιωμάτων.

Ο κανονισμός είναι ένα μέσο προστασίας των δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης. Ο κανονισμός υπάρχει γιατί θέλουμε το σχολείο να είναι πιο δίκαιο, όχι γιατί θέλουμε να είναι πιο αυθαίρετο και ... τις κυρώσεις με βάση ας πούμε, την εξουσία των εκπαιδευτικών. Το συνεργατικό σχολείο βασίζεται σε αυτή την ιδέα, και όντως είχαμε δει ότι τα παιδιά είχαν αναπτύξει ένα αίσθημα μεγαλύτερης ταυτότητας με το σχολείο, ότι ανήκουμε σε αυτό το σχολείο, το σχολείο μας, δηλαδή είχαν αναπτύξει αυτή την έννοια της συλλογικότητας.

Το ότι επίσης είχαν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους εκπαιδευτικούς ενώ στο σχολείο που υπήρχε περισσότερο πειθαρχία και ένα πνεύμα περνούσε όπως είπα

μέσα από τις κυρώσεις, μέσα από την τιμωρία, υπήρχε, ας πούμε, μια ένταση ανάμεσα στους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς, εμπιστοσύνη, αίσθημα του ανήκειν και μετά, χρησιμοποίηση των κανόνων στην καθημερινότητα γιατί το παιδί στην ουσία κάποια στιγμή, έτσι φαίνονται τα αποτελέσματα, κάποια στιγμή το παιδί αρχίζει να χρησιμοποιεί τους κανόνες, να πει, ας πούμε, στον άλλο «γιατί φτύνεις κάτω αφού είπαμε ότι είμαστε υπεύθυνοι για την καθαριότητα της τάξης». Δηλαδή μια μεγαλύτερη -δεν υπάρχουν ... καταστάσεις- οικειότητα, ας πούμε, αφομοίωση των κανόνων τα παιδιά.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Μάλιστα. Λοιπόν, το επόμενο είναι αν βρίσκετε κοινά στην εν λόγω μέθοδο με τη διαλεκτική μέθοδο Φρέιρε.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Τον Πάουλο Φρέιρε. Στη θεωρία ναι, στην πράξη εντάξει, γι' αυτό υπάρχει σκέψη, χρειάζεται σκέψη πάνω σε αυτά τα θέματα. Πώς μπορούμε μια θεωρία να την εφαρμόσουμε στην πράξη. Και για τον Πάουλο Φρέιρε, δεν έχω υπόψη μου τεχνικές που να τις έχω δει συγκεκριμένα να εφαρμόζονται ως τέτοιες. Εντάξει, και δεν μπορώ να το πω. Στη θεωρία ναι. Στη θεωρία υπάρχουν πολλά κοινά σημεία.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Μάλιστα. Λοιπόν, στη ροή των ερωτημάτων που έρχεται δεν έχω άλλα. Βλέπω βέβαια κάποια ερωτήματα στο YouTube στο πλάι, στα σχόλια, οπότε μιας και υπάρχει η χρονική πολυτέλεια, υπάρχει ένα ερώτημα αν η αντίληψη της συλλογικότητας, πολύ σημαντική για μαθητές και εκπαιδευτικούς, σε επίπεδο αποφάσεων σε συλλόγους χωλαίνει, είναι το σχόλιο της συναδέλφου. Δεν ξέρω αν θέλετε να το σχολιάσετε.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Το σχολείο τις χωλαίνει. Το σχολείο στο οποίο ανήκει η συνάδελφος χωλαίνει στο επίπεδο συλλογικότητας. Όχι, ρωτάω.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Ναι, λέει η αντίληψη της συλλογικότητας, πολύ σημαντική για μαθητές και εκπαιδευτικούς. Σε επίπεδο αποφάσεων σε συλλόγους χωλαίνει. Προφανώς διαπιστώνει. Υπάρχει μια δυσλειτουργία στο επίπεδο αποφάσεων του Συλλόγου Διδασκόντων.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ναι. Η αλήθεια είναι ότι χρειάζεται ένα κοινό σχέδιο και κάποιες κοινές αξίες βασικά ώστε η συλλογικότητα να λειτουργεί και δεν είναι πάντα εύκολο. Γι' αυτό και πιστεύω ότι είναι σημαντικό να ενταχθούμε σε μια ομάδα, όπως αυτές του Σκασιαρχείου οι οποίες να μας βοηθήσουν και έξω από το σχολείο μας αν θεωρούμε ότι μέσα στο σχολείο μας υπάρχουν δυσκολίες.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Μάλιστα. Λοιπόν, υπάρχει και ένα ερώτημα το οποίο επαναλαμβάνεται δύο φορές. Θα το αναφέρω. Ποιο είναι το αντίθετο του δημοκρατικού σχολείου; Συμφωνείτε ότι το σχολείο της αριστείας;

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ναι, συμφωνώ. Της αριστείας ή μιας φιλελεύθερης λογικής. Ναι, της αριστείας. Και το ανταγωνιστικό θα έλεγα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Μάλιστα, αυτά είναι τα ερωτήματα που είχαμε. Νομίζω ότι κάπου εδώ τελειώνουμε. Δεν ξέρω αν θέλετε εσείς να προσθέσετε κάτι προς αυτούς που μας ακούνε, αλλιώς κάπου εδώ τελειώνει η σημερινή μας εκδήλωση.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ευχαριστώ πολύ. Εγώ ήθελα να ενθαρρύνω όλους τους συναδέλφους να κρατήσουνε την εμπιστοσύνη στο έργο τους, στη συνεργατικότητα που υπάρχει μεταξύ των εκπαιδευτικών γιατί οι καιροί είναι δύσκολοι και πιστεύω ότι αυτή η συνεργατικότητα μπορεί πραγματικά να δώσει σημαντικές λύσεις.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Εμείς σας ευχαριστούμε πάρα πολύ για την παρουσία σας. Κουραστήκατε αρκετά.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Ευχαριστώ πολύ και είμαι στη διάθεσή σας αν θέλετε περισσότερες πληροφορίες.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Να είστε καλά, σας ευχαριστούμε πάρα πολύ και καλό σας βράδυ.

Μ. ΠΑΓΩΝΗ: Καλό βράδυ.

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ